

spatřujeme nejen prostředek motivační, ale i metodu samoučení. Testujeme didaktický materiál na školách používaný a konstruujeme nové pomůcky umožňující individuální i skupinovou činnost dětí didakticky efektivní. Studujeme rovněž známé didaktické postupy a jejich varianty z hlediska, jak která z nich dává prostor pro samostatné učení dětí. Didaktickou úspěšnost pokusu ověřujeme průběžným testováním znalostí a dovedností dětí a souhrnným jejich otestováním na konci roku. Tuto dosaženou úroveň budeme korelovat s testově zjištěnou mentální kapacitou dětí a porovnávat s dosaženou úrovní dětí v plně organizované škole městské. Kromě dosažených vědomostí a dovedností považujeme za významné kritérium k posouzení úspěšnosti pokusu i testování stupně anxiety, percepce školy a učitele u dětí.

Domníváme se, že naše úvahy odpovídají trendům pedagogického myšlení 20. století, současnému pedagogickému nazírání a našim národními tradicím. To se pokusíme prokázat v následujícím teoretickém rozboru.

Elementárne písmo na základnej škole

Božena Šupšáková

Naša písaná latinka bola koncipovaná a schválená ako záväzná norma pre vyučovanie na školách pred viac ako 60-timi rokmi, dnes logicky už vyvoláva u nás určité pochybnosti o jej aktuálnosti a funkčnosti. Iste, reformu písma z 30-tych rokov treba s odstupom času hodnotiť ako skutočne modernú a progresívnu. Odrážala povojnovú filozofiu — pragmatizmus, racionalizmus a funkcionalizmus. V priebehu posledných desaťročí sa však podstatne zmenili podmienky, okolnosti i možnosti fungovania a používania písma v živote človeka i spoločnosti. Akokoľvek sa naše grafické umenie môže pochváliť vysokou úrovňou pismárskeho odboru, typy písanej latinky sú na dnešné podmienky graficky nevýrazné, nemajú osobitý charakter, sú príliš školácke a bez rytmu. A práve tento nedostatok nášho písma spôsobuje, že veľmi ľahko dochádza k deformáciám veľkých i malých písaných písmen.

Výsledky výskumu potvrdzujú, že najväčšie problémy majú žiaci s kvalitatívnym znakom — tvar písmen. Je to dôkaz, že značná časť písmen sa skladá z nefunkčných, ozdobných a zložitých prvkov, čo spôsobuje najmä na prvom stupni ZŠ pomalé osvojovanie si normovaných tvarov, následne i ich upevňovanie a sťažuje písací pohyb. Vo vyšších ročníkoch, najmä v šiestom, siedmom a ôsmom, dochádza k individuálnym odchýleniam od normovaných tvarov, k vytváraní individuálneho rukopisu. Ak porovnáva-

me tvary písmen, koré sa žiaci naučia na prvom stupni ZŠ s tvarmi, ktoré si uspôsobia v individuálnom rukopise zisťujeme, že v mnohých prípadoch je rozdiel veľmi výrazný. V ustálenom rukopise sú viaceré písané písmená napodobneninami tlačенých písmen, čo si vysvetľujeme ako prirodzený príklon individuality k racionálnosti a zjednodušovanie písomného prejavu. A to je dôkazom, že praktický život inklinuje k jednoduchosti, sám koriguje prvé návyky školáka, vedie ho ku konštrukcii písmena po najkratšej dráhe. Z toho hľadiska sa nám potvrdzuje, že už samotný proces učenia písania dnes platných normovaných tvarov v nižších ročníkoch ZŠ je zbytočne zložitý. Je vlastne samoučelný, pretože žiaci tieto tvary pod vplyvom vonkajších i vnútorných okolností časom deformujú a prispôsobujú si ich.

Dnes o problematika písma a písania sa diskutuje častejšie a čoraz viac. Dokonca už sa objavujú i prvé návrhy na úpravu tvarov písanej latinky. Skôr, než naše školstvo pristúpi k tak závažnej a principiálnej zmene, dovoľujeme si predložiť základné východiská, kritériá konštruovania elementárneho písma, z ktorých by sa, podľa nášho názoru, pri tvorbe nových tvarov písanej latinky malo vychádzať:

1. spoločensko-komunikatívna funkcia písma,
2. zachovanie kontinuity historického vývoja nášho písma a česko-slovenských kultúrnych tradícií, včlenenie sa do medzinárodných procesov integrácie a unifikácie,
3. zblížovanie sa školských systémov, metódik vyučovania na medzinárodnej úrovni, ich vzájomné ovplyvňovanie sa,
4. psycho-fyziologické aspekty a grafomotorika písania,
5. vývojové trendy vo výrobe písacích materiálov a technických prostriedkov komunikácie.

Vychádzame z teoretickej poznatkovej bázy, že písmo je špecifickou formou jazykového vyjadrovania. Za dokonale vyvinuté písmo považujeme také, ktorým sa dá zapísať hovorená reč po hláskach, slovách i vetách. Funkciu písma vidíme v jeho schopnosti graficky ztvárniť obsah, tedy sústavou grafických znakov zapísať myšlienku, reč. Z toho vyplýva, že písmo nie je samostatným vyjadrovacím a dorozumievacím prostriedkom, ale iba javovou stránkou jazykového vyjadrovania. Teda je prostriedkom dorozumievania sa, pomáha konzervovať, prenášať zaznamenané myšlienky a podľa potreby ich znova reprodukovať. Spoločenský význam písma spočíva v jeho širokom a pohotovom uplatňovaní v medziľudskej komunikácii, najmä tam, kde sú obmedzené možnosti používania modernej záznamovej a reprodukčnej techniky.

Aby písané písmo mohlo plniť spoločensko-komunikatívnu funkciu, musí byť čitateľné, úhladné a pritom rýchlo napísané. Musí sa dať pohotovo pou-

žívať v rôznych situáciách a za rôznych okolností. Z takto vymedzenej funkcie písma ako základné kritérium, ktoré berieme do úvahy pri koncipovaní nových tvarov písma, je čitateľnosť. Tá sa dá podľa nášho názoru dosiahnuť maximálnou jednoduchosťou tvarov a ich výraznou diferencovanosťou. Ako optimálne schodná cesta sa nám javí uplatnenie tvarovej analógie medzi tvarmi tlačenej a písanej veľkej abecedy, prípadne tvarov tlačenej a písanej malej abecedy.

Druhou dimenziou modernizácie písma sú nastúpené objektívne medzinárodné procesy integrácie a unifikácie. Voľný pohyb kapitálu, tovaru, služieb a ľudí vytvára priaznivé podmienky aj na vzájomné zblížovanie sa školských systémov a metodických postupov. Týka sa to i vyučovania písania. Možnosť štúdia v zahraničí, počnúc už prvým ročníkom základnej školy, núti nás zamyslieť sa nad medzinárodnou unifikáciou národného písma, didaktických postupov písania, vyučovacích metód, foriem a prostriedkov.

Nie menej dôležitou požiadavkou je estetické hľadisko. Vychádzame zo všeobecne platných noriem v oblasti užitkovej tvorby: funkčnosť, jednoduchosť, rytmizácia, štýlová jednota, tvarová čistota. Preto podľa nášho názoru základnými tvarovými prvkami písaných písmen veľkej i malej abecedy by mali byť — ovál, priamka, oblúk. Zohľadníjeme konštruovanú tvarovú jednoduchosť písmen, rozdiel medzi písmenami, abecedou a písmom ako grafickým celkom jazykového vyjadrovania na ploche (nápis, riadkovanie textu).

Dobrá čitateľnosť vyžaduje rytmus a harmóniu svetla a tieňa, ktoré musia byť náležite vyvážené.

Na prelome 19. a 20. storočia sa v podstate všetky písomnosti vybavovali ručne. Inštitúcie boli vybavené špeciálnymi písacími stolmi a pomôckami na písanie, školy zase lavicami a kalamármi. V posledných desaťročiach sa podstatne zmenila úloha a význam písanej latinky, pracoviská boli vybavené písacími strojmi, diktafónmi, najnovšie i personálnymi počítačmi. Písané písmo preto používame zväčša na zaznamenávanie myšlienok a dôležitých údajov v osobnom styku. Preto i obsah vyučovania písania na základnej škole sa žiada nasmerovať tak, aby nácvik elementárneho písma sa do istej miery kryl so skutočnými potrebami života a požiadavkami dneška. Písmo totiž treba chápať ako historický produkt, reagujúci na zmeny určitého obdobia. V súvislosti s vývojom spoločnosti, kultúry, jazyka aj dnešná doba si vynucuje písmo, ktoré by zodpovedalo súčasnému vyvojovému trendu, technike i modernému životnému štýlu.

Rukopis je súhrnom spoločného pôsobenia telesných a duševných funkcií a nie je len svalovo-motorickým výrazom. Je prejavom vnútra človeka, a preto tak ako chôdza, mimika, rozprávanie i gestá vytvárajú určitý ob-

raz osobnosti. Písmo sa začalo vyvíjať z kresieb, a preto začiatok detského grafického rukopisu treba hľadať už v prvých bezobsahových čmáraniciach.

Písaná reč je oslobodená od jednoduchého znázorňovania skutočnosti aj tým, že našla pre sústavu hlások — foném — sústavu vizuálnych znakov — grafém — a takto sa mohla vyvinúť na dokonalý a presný nástroj vyjadrovania, dorozumievania. Dieťa prichádzajúce do školy je postavené pred veľký problém, ktorý si dospelí, niekedy aj učitelia sotva uvedomujú: musí pochopiť, že naša reč sa skladá z niekoľkých desiatok hlások, a že každá takáto hláska — fonéma má 2, 3, prípadne 4 grafické podoby. Podľa súčasnej koncepcie vyučovania písania musí si osvojiť zložité tvary veľkej i malej písanej abecedy a veľkú a malú abecedu tlačenú.

Písmo a písanie nemalou mierou ovplyvňujú i materiálne podmienky a technické prostriedky. Konkrétne klínové písmo vzniklo v dôsledku písania na klínových tabuľkách. Niektoré indiánske kmene používali uzlové písmo, predpokladom pre vznik egypských hieroglyfov bol papirus. Rímska kapitála sa zrodila vysekávaním písma kovovým dlatom do kameňa. Dnešné písmo sa sformovalo do takejto podoby, v akej sme ho zdedili na začiatku 20. storočia — v procese písania husím pierkom a tekutým atramentom. Oceľové perá nahradili málo odolné prírodné materiály. Mechanické vlastnosti nových kovových pier boli tak málo podobné prírodným, že samotný spôsob písania sa musel meniť, držanie drevenej rúčky ostáva ako predtým. Neskôr to bolo plniace pero s kovovým prípadne aj skleneným hrotom. Dnes sú k dispozícii rôzne druhy pier s guľčikovým hrotom, fixy a ďalšie druhy písadiel, ktorých mechanizmus je stavaný na úplne nových technických princípoch s novými písacími vlastnosťami.

Vychádzajúc z vyššie uvedených kritérií, navrhujeme pre I. stupeň základnej školy také tvary malej a veľkej písanej latinky, ktoré analogicky odvodzujeme z tlačených tvarov. Významným prvkom pri konštruovaní nových tvarov písanej latinky je pre nás základný tvar písmena, ktorý sa skladá z priamky (priamej súvislej čiary), ovalu a oblúka. Nazdávame sa, že ostatné tvarové prvky v súčasnosti už neplnia žiadnu funkciu a ich nácvik, osvojovanie a upevňovanie na prvom stupni základnej školy sú viac-menej samoučelné. Vychádzame totiž zo zásady, že všetky grafémy jednej fonémy by mali mať jednotný tvarový základ, ako napríklad c, z, m, n, v, x, O, o, y, u, k, a podobne. Veľké a malé tvary písmen vytvárame tak, aby sa podľa možnosti podobali, ale nespodobovali a nezamieňali. Nemenej dôležitý význam pripisujeme zachovaniu tlačených tvarov písmen na jednej strane a rukopisného charakteru písaných tvarov na strane druhej. V podstate nám ide o zachovanie štíhlosti všetkých tvarov písanej latinky so sklonom v rozmedzí od 70 do 75 stupňov, s tým, že rozlišujeme sklonové priamky (priame

súvislé čiary so sklonom 70 až 75 stupňov) — časti písmen a spojovacie čiary, spájajúce písmená do slabík a slov. Dĺžku horných a dolných dominánt ponechávame v pomere k strednej výške, tedy číselne 1:1:1.

Alternatívny návrh predpokladá používanie začiatočného ťahu v skupine týchto písmen malej písanej abecedy: *b, e, f, h, i, j, k, l, m, n, p, r, s, t, u, v, x, y, z*. Keďže žiaci 1. ročníka sa ešte nedokážu orientovať na ploche, prvé počiatky nácviku elementárneho písma si vynucujú pevný bod na linke, od ktorého sa začiatočným ťahom odvíja písací pohyb. V prípade nácviku písaných písmen *a, c, d, g, o*, pomôže pomocná liniatúra v písanke s predtlačou. V záujme zjednodušovania tvarov písanej latinky a racionálnosti písacieho pohybu skracujeme koncový ťah približne do jednej tretiny výšky všetkých písmen malej i veľkej abecedy. Domnievame sa, že týmto spôsobom sa dajú kratšou cestou a jednoduchšie spájať písmená spojovacou čiarou. Žiak si tak uvedomí, ktorým smerom má viesť písací pohyb, zvlášť, keď si písmeno vynucuje zmenu smeru ťahu. Takýto skrátený pohyb je i časovo úspornejší a spotrebuje menej energie.

Alternatívne tvary písanej latinky sú konštruované tak, aby boli relatívne stabilné počas celého obdobia vyvíjania sa detského rukopisu. Predpokladáme, že v počiatkoch písania, tedy v prvom ročníku žiak zvládne základný tvar písaného písmena, ktorý si postupne vo vyšších ročníkoch prvého stupňa ZŠ bude upevňovať, osvojovať a zdokonaľovať. Z hľadiska psycho-fyziologického a grafo-motorického striktno nepredpisujeme veľkosť písmen, ani sklon písma. Za normálny považujeme sklon v rozmedzi od 60 do 90 stupňov. Keď písmo a písanie dosiahne štádium individuálneho, osobitého rukopisu, základný charakter tvarov písanej latinky by mal zostať zachovaný, bez výraznejších deformácií.

(Kráčeno)

Literatúra:

- [1] Lurija, A. R.: Ludský mozog a psychologické procesy. Bratislava, SPN 1954
- [2] Pardel, T.: Písaná reč, jej vývin a poruchy u detí. Bratislava, SPN 1966